

פתח דבר

אברך את ה' אשר יעצני וסייעני, לערוך זו הפעם השלישית את החוברת 'מסורה ליוסף' המכילה אוסף מאמרים העוסקים במורשתו של מו"ר הגאון ר' יוסף קאפח זלה"ה. אמנם זהו הגיליון השלישי, אך ראשון הוא מבחינת מתכונתו הנוכחית. עתה 'מסורה ליוסף' יוצא בפורמט של כתב עת אשר שם לו למטרה לכלול בתוכו מאמרים ומחקרים הקשורים למורשתו הרוחנית של מו"ר הגר"י קאפח.

מורשתו של מורנו נעה בראש וראשונה סביב משנתו של הרמב"ם, אך היא חובקת בקרבה היבטים וצדדים רבים. הגר"י קאפח, היה מושרש היטב בתורת הרמב"ם¹ כפי שספג בבית סבו הגאון הישיש הרב יחיא אלקאפח זלה"ה,² שהציב את לימוד המשנה, התלמוד והרמב"ם במוקד העיון, ההכרעה ההלכתית והגיבוש ההשקפתי. תעיד על כך אמרתו המפורסמת: **למד היטב, חקור – והשכלת!**³ זאת ועוד, כשפסק הלכה למעשה כהרמב"ם, וכשהמשיך את הנחלת מורשת תימן, ראה הגר"י קאפח בכך את התגלמותה של היהדות בכלל, ולא דבר המיוחד ליהדות תימן באופן פרטי.⁴ אך זאת עשה, ולא ניתק שיג ושיח של כל מעיין החכמה של חכמי ישראל ראשונים ואחרונים על כל

¹ ראויים לבוא במקום זה דברי הרה"ג מרדכי אליהו בהספד שנשא בלווייתו של מרי שאמר: "כמנהג הרמב"ם היה הרב קאפח נוהג, לא בדרך שיטת לימוד התורה אלא גם בדרך מוסר הרמב"ם, ואם היינו רוצים לראות כיצד הרמב"ם היה נוהג במוסריותו ולא רק בהלכה - צריכים היינו לראות את הרב קאפח. בהתנהגותו כאו את דברי הרמב"ם: קיים את האמת מפני שהיא אמת, שזו הדרגה העליונה ביותר".

² רבים המקומות בהם הודה הגר"י קאפח על כך, אזכיר מקום אחד הנוגע גם לדברי בהמשך: "הנני עומד ומודה ליוצרי שעשאני בן לאבי ונכד לסבי, אשר נטעו בי את אהבת וחבת תורת רבנו הגדול (=הרמב"ם י.פ.), רבן של כל ישראל, אשר לא הנית שום מדע וחכמה שהיה בהישג ידו אשר לא העמיק בהם". (הקדמה לספר שופטים, עמ' ט).

³ יש להדגיש כי הנחייתו של מו"ר הישיש היתה ללמוד בדרך עיון והעמקה, ולא להסתפק בקריאה שטחית "כעוף המצפץ".

⁴ ראה פרופ' יוסף טובי, 'תרומת הרב יוסף קאפח לחקר יהדות תימן' בתוך: 'ספר זכרון לרב יוסף בן דוד קאפח' (ז.עמר וח.סרי עורכים), רמת גן תשס"א, עמ' 124.

הזרמים והשיטות. דבר זה בא לידי ביטוי במשיכתו החזקה והבולטת לגאול תורתן של ראשונים ולהוקיר ולכבד את החכמה באשר היא, ללא פשרה עם צמצום הידע והגבלתו:

זה ימים רבים לבי הומה עלי, אף לילות יסרוני כליותי, בראותי מה רבה העזובה ברכוש אשר הנחילונו אבותינו חכמי תימן ראשונים ואחרונים, עזבון יקר ערך לא יסולא בפז הניחו לנו בכל השטחים ובכל המקצועות, בהלכה ובאגדה, במוסר ובקבלה, במדרש ובפילוסופיה, בתכונה ובהיסטוריה דבר גדול ודבר קטן... ואין מתעורר עליהם להוציאם לאור עולם.⁵

התמרמרות זו אינה מילים לתפארת המליצה, אלא מילים היוצאות מתוך עיון מעמיק הרואה ערך גדול בחשיבות הלימוד לכל גווניו. כן מובן, מדוע כל חייו עשה למען גאולתם של כתבי יד עתיקים מן האבדון, למרות הקושי הרב הכרוך בפעולה זו.⁶ חשוב

⁵ הקדמה לספר 'גן השכלים' (בסתאן אלעקול) ירושלים תשי"ד.

⁶ "זקני המנוח הרה"ג יחיא קאפח ז"ל היה מתאונן על משגיחי בתי הכנסת ומוחה בהם שקוברים גניזות המכילות גרדומי פנינים רבי תועלת ויקרי ערך בלי שיתנו לאדם בקי ויודע לבקרן תחילה לקבוע מה ראוי לקבורה ומה ראוי עדין לשימוש הדורות הבאים לזכות את הרבים... זכורני בהיותי **כבן עשר שנים**... זכורני... בבוקר יום השישי לקחני סבי עמו ויצאנו יחד למקום הגניזה... ובהיות שסבי כבר זקן למעלה משמונים שנה וקשה לו להתכופף הייתי אני מוציא מתוך החביות ספרים וקטעי ספרים... **רטובים ומעופשים מאובקים ומרופשים**, כתבי יד ודפוסים. זקני ז"ל היה יושב וממין אותם אחד אחד עד שעות הצהרים המוקדמות... במוצאי שבת ישב סבי למיין את השלל, לפרק את הדפים שכבר נדבקו זה לזה מתמת רטיבות הגשמים... כל אשר העלתה חכתנו באותו יום ברוך נמצא כיום בידי... בין השלל מצאנו ספר כתב יד עתיק שרוב דפיו היו כבר גושים דבוקים זה לזה. זמן רב ישב סבי לשרותם במים באיטיות ובסבלנות רבה לאחר שבדק ונוכח שאין האותיות נמחקות על-ידי השרייה במים. זכורני עדיין איך היו הדפים שטוחים בכל חדר עבודתו של סבי ז"ל כדי שיתייבשו. אחר הייבוש וסדור הדפים התברר שזהו פירוש המשניות הזה שאנו מגישים לפניך הקורא [פירוש רב נתן אב הישיבה למשנה י.פ.] הספר הזה היה האקסמפלאר היחידי בעולם אשר לולא פעולה זו היה אבד וכלה מן העולם...". הקדמתו ל'פירוש רב נתן אב הישיבה למשנה', הוצאת 'מאורות', ירושלים תשל"ג. (הובא גם אצל מנחם פוקס 'תשלום המלקט מפירוש רב נתן אב הישיבה

לומר שמפעלו של הגר"י קאפח נעשה 'לשמה', הוא לא חשב לרגע על טובה שתבוא לו בעקבות מעשיו,⁷ ראה בכך דרך קדש להצלת כתבי הקדש, ודבק בעקרון לפיו:

אותם לימודים הנקראים משום מה 'לימודי חול' לגמרי אינם חול, ושלא כדברי ההוזים הרואים בלימודים הללו 'איבוד עת'. כי ממה נפשך, אם לומדים מדעים הללו לשם פרנסה כדי להתפרנס בהוראתן או בשימושן, הרי הם מצוה, בכלל לימוד מלאכה ומקצוע שחז"ל בקידושין דף כ"ט מנו 'וללמדו אומנות' בכלל 'מצוות הבן על האב'. ואם אינן לשם מקצוע אלא לרוקחות ולטבחות ללימודי ידיעת ה' כפי שכתב הרמב"ם הרי הן קודש.⁸

תרומתו הרוחנית של הגר"י קאפח אם כן, עצומה בכל קנה מידה, ומראה עד כמה התפרס אל עבר כל המישורים.

ספרות המקרא - הוציא הגר"י קאפח לאור את פירוש רס"ג על התורה, את תרגומו לאיוב, משלי, תהלים, חמש מגילות, דניאל, פירושו של ר' אברהם בן שלמה ליהושע, שופטים, שמואל א וב, ומלכים, וכן את ספר "המקרא ברמב"ם" שמהווה מפתח לכל פסוקי התורה המופיעים בכתבי הרמב"ם.

ספרות המדרש - תרגומו למדרש "מאור האפילה" לר' נתנאל בן ישע, "מדרש הבאור" לר' סעדיה בן דוד אלד'מארי, "ספר האמיתיות" – פולמוס על הפרשנות האליגורית למקרא.

למשנה, בתוך: 'לראש יוסף' מחקרים בחכמת ישראל, ירושלים תשנ"ה עמ' 371, הציטוט משם). צילום מכתב יד זה ניתן למצוא אצל הרב אהרן קאפח, 'גדולי רבני תימן', ירושלים תשמ"ט עמ' 70. כמובן שעשה כן משום החשיבות הרבה בהוצאתם לאור של ספרים מוגהים המנופים משיבושי המדפיסים.
⁷ זאת למרות שלל הפרסים בהם זכה על מפעליו השונים ובראשם פרס ישראל (תשכ"ט), וכן סירובו לשמש כרב ראשי לישראל.

⁸ 'חינוך הבת ללמוד תורה ומוסר', כתבים א עמ' 108-102.

ספרות פילוסופית - "הנבחר באמונות ובדעות" לרס"ג, "מורה הנבוכים" להרמב"ם, שו"ת פילוסופי לר' פרחיה בן משולם, שו"ת ר' חוטר בן שלמה אלד'מארי, ספר "המענה והראיה לדת המושפל" (הכוזרי) לר' יהודה הלוי.

ספרות מוסר – "תורת חובות הלבבות" לר' בחיי בן יוסף, "גן השכלים" לר' נתנאל בירב פיומי.

ספרות הלכתית – שו"ת לר' יום טוב אלאשבילי (הריטב"א), שו"ת ר' אברהם בן דוד (הראב"ד), תשובות ר' יעקב מרומרוג (רבנו תם), פירוש לחכם תימני לא נודע על הרי"ף למסכת חולין, "ספר המצוות" להרמב"ם, התרגום המקיף והראשון לפירוש המשניות להרמב"ם, וכמובן מפעלו המונומנטלי של עשרים וארבעה כרכי "משנה תורה", בצירוף פירוש אישי ולקט מדבריהם של כשלוש מאות (!) מפרשי הרמב"ם.

ספרות המחקר – "הליכות תימן", "קורות ישראל בתימן" לר' חיים חבשוש, "מצוקות תימן" לר' סעיד ערוסי.

אף לא משך ידו מעיסוק בחומרים הנוגעים לתחום הקבלה, כפרסום ספר 'מקור מים חיים' לר' חיים העזרי.

כל זאת (ולא רק) בספרים, ומה נאמר על מאות המאמרים העוסקים בנושאים שמנינו, ועוד רבים הם שעדיין מצויים בכתב ידו ומצפים לגואל.

העומד לנוכח חיבוריו ותרגומיו של הגר"י קאפח שחלקם נמנו לעיל, עומד משתאה על העושר הספרותי, שכל כולו פרי יצירתו של אדם אחד שעבד בהתמדה והשקעה, ללא עוזרים וללא מסייעים: "כי יחיד ועני אני, כלשון נעים זמירות ישראל".⁹

* * *

'מסורה ליוסף' תשמש במה למאמרים ומחקרים העוסקים במשנת הגר"י קאפח בפרט, וכן לפירסומם של מאמרים הנוגעים בתחומי הלכה ומחשבה, מחקר והיסטוריה בהם עסק הגר"י קאפח, אף שאין הם עוסקים במישרין בשיטתו.

⁹ הקדמתו לספר המדע, מכון מש"ה. קרית אונו תשמ"ד עמ' טו.

כתב עת זה, מעותד לצאת לאור פעמיים בשנה לקראת המועדים פסח וסוכות, ואנו תקוה כי יהווה אכסניא מכובדת לרבנים, אנשי אקדמיה ואחרים לפרסם בו את עבודתם.

כמו כן, מקווים אנו לעמוד בציפיות הקוראים, ומגליון לגליון להמשיך ולשפרו.

* * *

שלמי תודה למסייעים בהוצאתה של חוברת זו. בראש ובראשונה ליו"ר הליכות עם ישראל ומכון מש"ה, הרה"ג רצון ערוסי שליט"א, העושה רבות להפצת ערכי היהדות הנאמנה בעם ישראל.

תודה וברכה לר' דניאל בשארי הי"ו חבר מועצת העיר נתניה ויו"ר 'מכון מש"ה' שבחסותו יוצאים הדברים לאור, אשר ליווה באהדה רבה את הוצאתו של קובץ זה. יזכהו ה' להיות בכלל העוסקים בצרכי צבור באמונה.

כן אודה ליד"נ ר' אברהם חמדי הי"ו שבלעדיו, הפעילות בסניף 'הליכות עם ישראל' בנתניה אינה כלום, ישלם ה' שכרו, וימלא כל משאלות לבו לטובה.

תודה מיוחדת לחברי המערכת: הרב צפניה ערוסי שסייע רבות בהגהת המאמרים, והרב ליאור חמדי הי"ו שסייע בעריכה. ושכרם כפול מן השמים.

כן אודה לידידי תמיר רצון ואליהו נגר הי"ו, שהארותיהם הועילו לי מאד.

זה המקום להודות להורי היקרים משה ואביגיל הי"ו שעזרו ותמכו בי בדרכים אין ספור, ימלא ה' כל משאלות לבם לטובה.

יוסף ב"ר משה פרחי הלוי הי"ו